

(kot je to v romanu *Goli in mrtvi* Normana Mailerja), bi ta stilni pojav imel svoje opravičilo, kar je avtorica morda hotela, a ni izvedla. Prepletanje obeh stilnih smeri od sredine romana dalje namreč pojema, ker prevlada realistična pripoved, ki je včasih že kar zelo blizu reportaže. V najožji zvezi s tem je oblika stavka. Sprva je eliptičen (slovniciar bi rekel nepravilen), proti koncu romana pa postaja vse bolj običajen in ‚pravilen‘.

Ob takem tekstu se je prevajalec znašel v precej težkem položaju in očitno je, da delu v celoti ni bil kos. Stilni izraz je večinoma poenostavil in prevedel tekst v običajen jezik. S tem da je delo postavil v realistično pripoved in jo skušal uveljaviti tudi na tistih straneh, kjer v originalu prevladuje drugačen izraz, je seveda bistveno spremenil eno izmed glavnih sestavin pričujočega literarnega dela.

Janez Rotar

GRAFENAUERJEVA ZGODOVINA SLOVENSKEGA NARODA

(Tretji in četrti zvezek)

Pred petimi leti smo v *Naši sodobnosti* (1956, str. 560—565) poročali o prvih dveh zvezkih Grafenauerjeve obsežno zasnovane *Zgodovine slovenskega naroda*. Odtlej je izšel proti koncu leta 1956 tretji zvezek, po nekajletnem presledku pa ob začetku letošnjega leta četrti zvezek. Oba skupaj zajemata dobo in snov, ki jo je avtor ob svoji prvotni razporeditvi knjige na sedem zvezkov predvidel za en sam, tretji zvezek. Ob delu pa se je, kakor sem pravi v sklepnih opombi ob tretjem zvezku, »pokazalo, da bi obseg tega zvezka preveč narastel, če bi hotel obravnavati v njem vse to obdobje«. Za mejo sredi te dobe »postopnega notranjega razkroja fevdalne družbe na naših tleh do srede 18. stoletja«, za ločnico med sedanjim tretjim in četrtim zvezkom je vzel Grafenauer osemdeseta leta 16. stoletja, ko so se, kakor pravi, »začele uveljavljati v gospodarskem življenju na Slovenskem razne spremembe, ki so močno vplivale na razmerje med meščanstvom in plemstvom, s tem pa tudi na zlom protestantizma na Slovenskem« (5, str. 175). Tako nosi tretji zvezek podnaslov »Doba prve krize fevdalne družbe na Slovenskem od začetka kmečkih uporov do viškov protestantskega gibanja« (176 strani), četrti pa »Doba začasne obnovitve fevdalnega reda pod okriljem absolutne vlade vladarja ter nastajanja velikih premoženj od protireformacije do srede 18. stoletja« (140 strani).

Izid prvih dveh zvezkov Grafenauerjeve zgodovine, ki zajemata klasični srednji vek, je bil časovno dokaj ozko povezan z izidom dveh drugih širših obravnav istega obdobja, prve knjige *Zgodovine narodov Jugoslavije* (1953) ter Kosove *Zgodovine Slovencev od naselitve do reformacije* (1955). Sredi med tretjim in četrtim zvezkom Grafenauerjeve *Zgodovine* pa je izšla druga knjiga *Zgodovine narodov Jugoslavije* (1959), ki obravnava čas od začetka 16. do konca 18. stoletja. Tako smo nekako istočasno dobili dva nova prikaza slovenske zgodovine od 16. do 18. stoletja. Po času nastanka je tekst *Zgodovine slovenskega naroda* poznejši kot oni iz *Zgodovine narodov Jugoslavije*. Grafenauer je mogel ob sestavljanju svoje zgodovine poleg dosedanje literature in svojih lastnih raziskovanj uporabljati tudi že rokopise *Zgodovine narodov Jugoslavije* in še nekatere druge, še ne objavljene obdelave posameznih problemov slovenske zgodovine od 16. do 18. stoletja, kar je bilo seveda knjigi močno v korist.

Na zunaj se oba opisa razlikujeta po tem, da sega prikazovanje v *Zgodovini narodov Jugoslavije* do konca 18. stoletja, tako da zajame že gospodarski razvoj in reforme druge polovice tega stoletja in pa začetek slovenskega prebujenja, medtem ko Grafenauerjeva zgodovina zaključuje pripovedovanje sredi stoletja, druga polovica 18. stoletja pa bo skupaj s prvo polovico 19. sestavljala vsebino naslednjega, petega zvezka. V skladu s svojim namenom obsega *Zgodovina narodov Jugoslavije* za vsako poglavje zelo obširen pregled virov in literature. Ti pregledi so izredno dragoceni. Grafenauerjeva *Zgodovina slovenskega naroda*, ki je po svoji zasnovi poljudnoznanstvena, virov in literature ne našteva sproti (tak pregled bo izšel ob zaključku), ima pa več kot trikrat toliko ilustracij, pa tudi tekst je dokaj obširnejši. V *Zgodovini narodov Jugoslavije* so pri sestavljanju slovenskih poglavij delali štirje avtorji. Ferdo Gestrin je opisal mestno gospodarstvo in družbeni razvoj v 16. stoletju, reformacijo in protireformacijo. Bogo Grafenauer je obdelal položaj kmetov v vsem obdobju, kmečke upore, turške vpade, zmago absolutizma, reforme absolutistične države glede podložniškega položaja, fiziokratizem in agrarno revolucijo, samoupravo Beneške Slovenije in zunanje okvire, ki prikazujejo razvoj v habsburški monarhiji. Poleg tega je bil tudi član ožje redakcije. Fran Zwitter je imel v delu gospodarstvo (razen agrarnih problemov), upravo, politiko in kulturo 17. in 18. stoletja z jožefinizmom, janzenizmom in začetki narodnega prebujenja. France Stele je prikazal razvoj arhitekture, slikarstva in kiparstva.

Po notranji, vsebinski strani je med obema prikazoma, med Grafenauerjevo *Zgodovino slovenskega naroda* in med slovenskimi poglavji *Zgodovine narodov Jugoslavije* več podobnosti kot razlik. *Zgodovina slovenskega naroda* pripoveduje probleme, procese in dogodke večinoma obširneje, s širšimi razlagami in spremnimi razglabljanji, pogosto tudi podrobnejšimi podatki. Zajeti pa so v obeh zgodovinah domala povsem isti problemi. Tudi tam, kjer sta pisca različna, so glavni podatki in najvažnejše ugotovitve mnogokje iste, ponekod gre podobnost celo zelo daleč. Seveda so tudi razlike. O nekaterih razlikah v prikazovanju reformacije med Gestrinom in Grafenauerjem bomo še govorili. Zwitterjev opis gospodarstva, upravno-politične ureditve in kulture naših dežel 17. in 18. stoletja je v marsičem po svoji vsebini bogatejši in jasnejši od Grafenauerjevega v *Zgodovini slovenskega naroda*, manj pa komentira svoje prikazovanje s širšimi razlagami in interpretacijami. Morebiti se prav zaradi bolj omejenega prostora zdi na več mestih tekst v *Zgodovini narodov Jugoslavije* — tudi Grafenauerjev — bolj pretehtan, preglednejši in jasnejši.

Vrednost obeh novih prikazov slovenske zgodovine 16. do 18. stoletja je zelo velika. Zadnji obširnejši tekst za to obdobje je izšel pred 45 leti, leta 1916. To je bil tretji del Grudnove, od Mohorjeve družbe izdane *Zgodovine slovenskega naroda*. Menda ni treba posebej pripovedovati, da je bila po svojih podatkih, še bolj pa metodološko že dolgo zastarela. Oba nova teksta, tako *Zgodovina narodov Jugoslavije* kot Grafenauerjeva *Zgodovina slovenskega naroda*, zajemata slovensko zgodovino z vseh glavnih strani, opisujeta tako gospodarski kot socialni, politični in kulturni razvoj. Oba teksta sta mogla zbrati in urediti v sintetičen pregled vse, kar so do danes ugotovili naši in tuji zgodovinarji in drugi raziskovalci o razvoju in dogajanju na Slovenskem v teh treh stoletjih. Oba teksta sta mogla uporabiti bogate izsledke marksistične interpretacije razvojnih tokov slovenske zgodovine, kakor jo je še posebej podal Kardelj v svojem *Razvoju slovenskega narodnega vprašanja*. Ta knjiga je prav v zad-

njih letih izšla v drugi, pregledani in dopolnjeni izdaji (1957) ter obravnava kmečke upore in reformacijo na več kakor petdesetih straneh.

Grafenauerjeva *Zgodovina slovenskega naroda* s svojim tretjim in četrtem zvezkom in prav tako druga knjiga *Zgodovine narodov Jugoslavije* dajeta ogromno dejstev, podatkov, ugotovitev o razvoju v teh treh stoletjih, ki jih doslej nismo poznali, ki so ali povsem novi ali prvič zbrani v splošno dostopni knjigi. Vrednost in koristnost tega je ogromna.

Seveda z današnjim stanjem proučevanj slovenske zgodovine od 16. do 18. stoletja še daleč ne moremo biti zadovoljni. Za marsikatere probleme, predele in obdobja imamo zelo malo ali celo nič raziskav. Mnogokje razpolagamo za sedaj le s fragmentarnimi podatki. Naši arhivi imajo še veliko nepregledanega bogastva. Ferdo Gestrin je v svojem raziskovanju trgovine slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja ob študiju arhivskih virov prišel do prav presenetljivih rezultatov. Pokazalo se je, da je bila trgovina mnogo večja, promet mnogo živahnější, kakor pa je kdo doslej mogel domnevati. Podobna in drugačna bodoča raziskovanja bodo mogla naše poglede na ta stoletja slovenske zgodovine še močno izpopolniti, pa marsikje tudi v mnogočem izpremeniti.

V tretjem in četrtem zvezku svoje zgodovine obseženo snov je razdelil Grafenauer v pet poglavij. Pri obravnavanju burnega 16. stoletja s kmečkimi upori, reformacijo in turškimi vpadi se je skušal čim bolj držati kronološkega reda prikazovanja, medtem ko je v *Zgodovini narodov Jugoslavije* razporeditev urejena bolj po problemih. Vsak od teh dveh načinov ima svoje dobre in slabe strani, vendar se mi v celem zdi, da je za obširnejši tekst primernejša ureditev, kakor si jo je izbral Grafenauer. Prvo poglavje (*Prva kriza feodalne družbe na Slovenskem, Začetki centralizirane države, Dvig slovenskega ljudstva v kmečkih uporih*) začne s sredo 15. stoletja. V začetku sta dva uvodna pregleda: obseg slovenskega narodnostnega ozemlja in slika politične razdelitve naše domovine vse do 18. stoletja. Sledi pregled gospodarskega razvoja 15. in 16. stoletja z orisom gospodarskega življenja mest in boja meščanstva s trgovino na podeželju, začetkov zgodnjega kapitalizma, teženj zemljiških gospodov, njihovega povečanega pritiska na podložnike, položaja, pritožb in zahtev kmetov, opustelosti podeželja itd. Zatem se vrste pred nami najrazličnejše vojne in spopadi, ki so pustošili slovensko zemljo, kakor boji za celjsko dediščino, Baumkircherjev upor, vojne z Benečani itd. in najhujši od vseh, turški vpadi. Vmes se v velikih težavah poraja nova centralizirana državna organizacija in pride do prvih dveh velikih kmečkih uporov: koroškega v letu 1478 in že tedaj imenovanega slovenskega v letu 1515. Z opisom tega, po svojem obsegu največjega kmečkega upora na Slovenskem se zaključuje prvo poglavje. Drugo poglavje (*Obramba proti Turkom in borba med plemstvom in deželnim knezom za oblast v slovenskih deželah, Zaostritev družbenih nasprotij v podeželju, Razširjanje reformacijskih tokov in pojav prvih slovenskih knjig*) začneja z vzroki reformacije in njenimi začetki na Nemškem, nato pa se v pripovedovanju prepletajo opisi glavnih dogajanj 16. stoletja na Slovenskem: širjenja reformacije, boja med plemstvom in habsburškimi vladarji za oblast, turških vpadov, organizacije obrambe pred njimi ter s tem povezanih novih davkov, položaja na kmetih in kmečkih uporov, od katerih je bil najzrelejši hrvatsko-slovenski upor leta 1573. Poglavje zaključuje z bruško versko pomiritvijo (1578) in pa splošno oceno pomena reformacije na Slovenskem. Prvo poglavje četrtega zvezka (*Proti-*

reformacija in zmaga oblasti deželnega kneza, Obnovitev fevdalnega reda in njene posledice za kmeta) sega do srede 17. stoletja. V njem vidimo zmago protireformacije, zmago vladarja in njegovega absolutizma, gospodarski zastoj, položaj kmeta v novih razmerah in nadaljnje kmečke upore. Na koncu so prikazani kot strahotna slika in obtožba tedanjega časa čarovniški procesi. Drugo poglavje (*Slovenska Istra in Beneška Slovenija pod Benetkami do srede 18. stoletja*) je kratek intermezzo na osmih straneh. Splošni prikaz se nadaljuje s tretjim poglavjem (*Notranja ureditev v prvem obdobju absolutne oblasti vladarja, Akumulacija kapitala in razvoj zgodnjega kapitalizma v slovenskih deželah*), ki sega od srede 17. do srede 18. stoletja. Tu je najprej precej na široko podana slika splošnega razvoja in rasti habsburške avstrijske države, nato pa si slede opisi uprave in davčnega sistema, gospodarstva na kmetih in položaja podložnikov, kmečkih uporov z najpomembnejšim tolminskim leta 1715, novega vzpona gospodarstva z rastjo kapitalističnih oblik ter z novo gospodarsko politiko države in nazadnje kulture tega časa.

Vasilij Melik
(Se bo nadaljevalo)

GLEDALIŠČE

AVANTGARDNA DRAMATIKA NA LJUBLJANSKIH ODRIH

V pretekli sezoni je videlo ljubljansko občinstvo štiri predstave, ki jih moremo tako po njihovi obliki ali njihovi idejni vsebini šteti med drame gledališke avantgarde:

Eugèna Ionesca *Stole* v uprizoritvi Slovenskega narodnega gledališča iz Trsta in v režiji Balbine Baranović-Battelino,

Samuela Becketta *Konec igre* v uprizoritvi Eksperimentalnega gledališča v Ljubljani in v režiji Balbine Baranović-Battelino,

Primoža Kozaka *Afero v* uprizoritvi Odra 57 (Križanke) in v režiji Franceta Križaja in

Petra Božiča *Zasilni izhod in Križišče* v uprizoritvi Odra 57 (Križanke) in v režiji Marjana Kovača.

Vsa današnja gledališka avantgarda izhaja iz nekega skupnega občutja, ki bi ga mogli imenovati svetobolje mehaniziranega, tehničiranega atomskega 20. stoletja. Tej moderni inačici nekdanjega romantičnega svetobolja se toži po izgubi človeške individualnosti, ki jo neizprosno zatira tehnična civilizacija novega časa s svojimi nivelizirajočimi težnjami. V ozadju tega izrazito depresivnega moralnega podnebja, ki vlada v vsej avantgardni dramatik, je tragično spoznanje osveščenega človeka, da je evropski individualizem, ki je izza renesanse ustvaril vso moderno civilizacijo, po neizogibni zgodovinski dialektiki postal žrtev te, od njega ustvarjene civilizacije, ki ga grozi likvidirati moralno z neizogibno nivelizacijo, fizično pa, če pojde vse po nesreči, z atomsko bombo. Posledica tega tesnobnega občutja so popolna deziluzioniranost, osamelost, eksistenčni strah, razdvojenost in brezciljnost modernega človeka.

Omenjeno časovno občutje se v dramatik uteleša v dveh oblikah — v obliki komične groteske, ki izhaja iz Bretonovega surrealizma in jo v glavnem

Žal nam o tem govore le podatki; v presoji prikazanega življenja se z avtorico razhajamo, zakaj zdi se nam prikrojeno iz nekih pristranskih nagibov. Vzroke temu nesoglasju je iskati v pretirani ljubezni, ki jo goji avtorica do glavne junakinje; vse, kar je v zvezi z le-to, ji je nenavadno dragoceno. Stvarnih dokazov, ki bi to nagnjenje opravičevali, ni zaslediti; vzrok zanj je le v preočitem krvnem sorodstvu.

Tak »osebni« odnos kajpak onemogoča, da bi se avtorica dokopala do globljih spoznanj o življenju; nujno ostaja na ravni privatnosti, katere posledica je nezanesljiv razgled nad moralnimi razmerji. Svoji zamisli nasilno prireja življenjsko gradivo in izgublja smisel za logično presojo: ne le, da je junakinja bolešno zapredena v svoje »probleme«, tudi druge osebe kakor da izgubljajo razum sredi pomembnih vojnih nalog in junakinjine pubertetne srčne težave so jim središče vsega.

Pisateljici je junakinja vseskozi nositeljica vzglednih lastnosti; že brez posebnih kritičnih preiskav zasledimo pri njej tiste značilne črte, ki nam jih priporoča sleherna moralka za vsakdanjo rabo. Vrhunec našarjene »modrosti« pa predstavljajo njene »meditacije« o politiki in ljubezni; te so porazno dolgovozne, papirnate in omledne.

Roman (skoraj šest sto strani) je obupno razvlečen. In drugačen tudi biti ne more: pretirano vsiljiv in narcisoiden odnos do življenja je odbijajoč, fabulativne kombinacije, v katere potiska pisateljica svoje marionete, pa so kljub pretenciozni zasnovi dovolj skromne in preproste.

Marjan Brezovar

GRAFENAUERJEVA ZGODOVINA SLOVENSKEGA NARODA

(Tretji in četrti zvezek)

(Nadaljevanje)

Ena najbolj pozitivnih strani Grafenauerjeve *Zgodovine* se mi zdi, da se ne zadovoljuje z naštevanjem podatkov, dogodkov in procesov, ampak da daje ocene, razglablja o vzrokih in jih povezuje med seboj, analizira in komentira. Pri tem mu je uspelo razjasniti marsikatero vprašanje, povezati na nov in prepričljiv način različna dogajanja, skratka, dati mnogokaj tehtnega in novega k oceni naše preteklosti od 15. do 18. stoletja. Res se sicer ne moremo strinjati z vsemi Grafenauerjevimi trditvami in zaključki. Ponekod gre za različno vrednotenje. O enem takih vprašanj bomo govorili obširneje v naslednjih odstavkih. Ponekod se zde Grafenauerjeve formulacije premalo pretehtane ali nejasno zapisane. Ko pojasnjuje »moralno opravičenost« kmečkih uporov, pravi: »Fevdalci so namreč prav v tej dobi prenehali opravljati celo tiste družbene naloge, zaradi katerih jim je nekdanja država dala njihove posebne pravice« (3. str. 55). Izraz »obnovitev fevdalnega reda« v naslovu četrtega zvezka in njegovega prvega poglavja za dobo po kmečkih uporih in reformaciji se mi zdi pretiran, saj fevdalni red še ni bil uničen, da bi ga bilo treba obnavljati. Ko opisuje Grafenauer kulturo 17. in začetka 18. stoletja, ugotavlja: »Meščan-

stvo je bilo očitno slovenskemu ljudstvu kljub gospodarskemu vzponu še preveč tuje, da bi moglo dozoreti prebujanje slovenskega naroda in oblikovanje slovenske narodne zavesti, čeprav so nastajali temelji za to že v 16. stoletju, v obdobju kmečkih uporov in reformacije. Proces nastajanja slovenskega naroda, ki se je začel po razkroju Karantanije v zgodovinske pokrajine uveljavljati šele v 16. stoletju, je mogel dozoreti šele po tesnejši povezavi gospodarskega razvoja, ki se začelja sredi 17. stoletja, s širšimi vprašanji življenja slovenskega ljudstva ter po uveljavljanju novih, protifevdalnih kulturnih smeri v slovenskih deželah (4, str. 137). Mislim, da tu ne gre niti za tujost meščanstva, niti za proces tesnejšega povezovanja gospodarskega razvoja s širšimi vprašanji slovenskega ljudstva. Zdi se mi, da je za nadaljnji, od 16. stoletja višji korak v oblikovanju narodne zavesti bil predvsem potreben močnejši razvoj v kapitalizmu. Ko je do tega prišlo (oziroma v določenem času potem, ko je do tega prišlo), se je pričelo tudi narodno prebujanje. Tu in tam se bo bralec ustavil ob kaki trditvi, ki se mu bo zdela nepravilna — ko pa bo bral naprej, bo nekaj odstavkov ali nekaj strani vstran našel tudi misel, ki jo je prej pogrešal, stavek, s katerim je prejšnja formulacija popravljena in dopolnjena. Včasih si posamezne trditve tudi nasprotujejo: pri uporu leta 1478 priča kmečko iskanje zaveznikov »o precejšnji nejasnosti« (3, str. 57), pri uporu leta 1515 pa je enako ravnanje močno pohvaljeno (3, str. 79). Za časa reformacije se je po besedilu v tretjem zvezku (str. 167) v mestih »slovenski živelj vidno okreplil«, v četrtem zvezku pa je rečeno (str. 26), da je z reformacijo prišlo v narodnostnem pogledu z ene strani do nazadovanja, »ker se je začel nemški živelj v nekaterih naših mestih krepiti«.

V naslednjem bi hotel dati še posebej nekaj pripomb k problematiki 16. stoletja, dobe kmečkih uporov in reformacije, dobe, ki predstavlja nedvomno višek slovske zgodovine v vsem času od 15. do 18. stoletja.

Pri obravnavanju posameznih vprašanj tega stoletja in pri njegovem celotnem vrednotenju so se v sodobnem slovenskem zgodovinopisju pokazala različna stališča. Te razlike so nam najbolj vidne, če preberemo Grafenauerjeve kritične pripombe k *Drugemu Trubarjevemu zborniku*, ki so izšle v *Zgodovinskem časopisu* za leto 1954 in kjer je najbolj obširno ocenjen Gestrinov članek o družbenih razredih na Slovenskem in reformaciji. Glavne sporne točke so bile: koliko je bilo razširjeno prekrščevalstvo na Slovenskem, ali je nove štiftarje mogoče spravljati v zvezo s prekrščevalstvom in ali jih smemo šteti v okvir reformacije, kakšno je razmerje (oziroma vpliv) reformacije do kmečkih uporov in nazadnje najširše vprašanje, celotna ocena reformacije na Slovenskem. Gestrin je zapisal, da se kmečki upori in kmečko-plebejska reformacija na Slovenskem sicer nista povezala (razen morda leta 1525), da pa je ta smer reformacije nedvomno »vplivala na notranjo, ideološko stran kmečkih uporov, o čemer nam je program slovensko-hrvatskega upora dovoljšen dokaz« (*Drugi Trubarjev zbornik*, str. 37). Grafenauer je bil mnenja, da bi pri tem uporu »edino v formulaciji proti duhovščini« mogli »misliti na vpliv protestantskega gibanja« (*Zgod. časopis* 1954, str. 282), da pa je tudi tu »težko trditi, da bi šle puntarske namere v tem pogledu preko namer koroških puntarjev iz leta 1478.« Zahteva teh po volitvi duhovnikov pa po Grafenauerju »ni šla preko vprašanja cerkvene organizacije« (str. 281). »Edini vpliv protestantskega gibanja na kmečke upore pri nas, o katerem je izven 1525 mogoče govoriti,« nadaljuje Grafenauer, »se torej zmanjša le na vprašanje, ali ni posledica razgibanega verskega boja

16. stoletja dejstvo, da so bili puntarji 1572/73 sposobni ustvarjati tako široke načrte. Morda je res vplivalo tudi to, a v prvi vrsti je kmečki napredek — po moji sodbi — posledica njihovega posega v trgovino in zlasti neposredne pritegnitve v obrambo proti Turkom, torej ne diskusij, marveč stvarnega življenja, ki jih je pritisnilo z vso svojo nezaslišano težo» (str. 285).

Gestrin je napisal o »oficialni«, meščanski reformaciji na Slovenskem tole splošno sodbo: »Pomeni pa ta reformacija prvi nastop meščanstva — resda skupaj s plemstvom — ki je sicer pri reševanju svojih gospodarskih in družbenih interesov izbralo še reakcionarno pot, toda je pri vsem tem v svoji borbi proti rimskokatoliški cerkvi zadalo prvi udarec fevdalnemu sistemu ne glede na to, da reformacija pri nas ni uspela« (*Drugi Trubarjev zbornik*, str. 45). Nasproti temu je napisal Grafenauer, da revolucionarnega kmečkega gibanja »samega na sebi ni mogoče potisniti v noben poseben verski okvir. Rodile so ga gospodarske in družbene razmere. Določene verske usmeritve v smislu borbe med protestantskimi in katoliškimi gesli nima. Kmečki upori — in ne reformacija so tisti, ki zadajajo fevdalizmu pri nas ne glede na svoj neuspeh prve velike udarce« (*Zgod. časopis* 1954, str. 285).

Sledove teh različnih gledanj je najti seveda tudi v tekstu Grafenauerjeve *Zgodovine slovenskega naroda*, na drugi strani pa v Gestrinovih odstavkih o reformaciji v *Zgodovini narodov Jugoslavije*.

Za kmečko uporniško gibanje 1525 se Gestrin in Grafenauer strinjata v tem, da »je bilo vsekakor povezano s prodiranjem reformacijskih idej, morda celo anabaptističnih«, kakor je zapisal Gestrin v *Zgodovini narodov Jugoslavije* (str. 312, glej Grafenauer 3, str. 104). Za poznejši čas pa pravi Gestrin: »Pristaši anabaptizma se javljajo v vseh slovenskih deželah, čeprav ne v enaki meri. Po podatkih zelo pomanjkljivih virov se zdi, da jih je bilo več na Štajerskem kakor na Koroškem in Kranjskem, a na Goriškem so se pojavili šele neposredno pred nastopom »novih štiftarjev«. Dejanski podatki omenjajo več pristašev iz vrst nižjega meščanstva, obrtnikov in plebejcev, kakor iz kmečkih vrst; sekta so bili morda blizu tudi posamezni plemiči« (*Zgodovina narodov Jugoslavije* 2, str. 314). Proti temu pa meni Grafenauer, da moremo le po Trubarjevem poročilu soditi, da se je v naših deželah razmahnilo prekrščevalstvo tudi po letu 1525. »Vsi drugi podatki pa govore le o posameznih primerih, večji del celo le o posameznih prekrščevalcih na obmejnem nemškem ozemlju ali med nemškimi meščani na slovenskih tleh. Po ohranjenih virih ni mogoče govoriti o širšem prekrščevalskem gibanju med Slovenci« (*Zgodovina slovenskega naroda* 3, str. 106). Pri podrobnejšem razčlenjevanju teh podatkov navaja Grafenauer imenoma Slovenj Gradec, okolico Kamnika, Beljak in Celovec. Že po zemljevidu na str. 77 moremo te navedbe precej dopolniti z ljubljansko okolico (Hrušica), Rečico ob Savinji in Velikovcem. Povsem nejasno pa je, zakaj in po kakšnih virih omejuje Grafenauer prekrščevalstvo na *nemške* meščane in mu s tem daje značaj Slovincem tujega gibanja.

Glede verske sekte »novih štiftarjev«, ki so se pojavili v naših krajih okrog leta 1580, so razlike v mnenjih zdaj manj vidne. Gestrin je v *Drugem Trubarjevem zborniku* zapisal, da je izšla sekta iz treh osnov: iz težnje ljudstva, da samo prireja in vodi procesije, iz štiftarstva, težnje po ustanavljanju cerkva, in iz prekrščevalstva. Nekateri podatki so mu kazali na ozke zveze s prekrščevalstvom (str. 40, 41). V *Zgodovini narodov Jugoslavije* se je zadovoljil z ugotovitvijo o nekaterih skupnih značilnostih, glede katerih pa je, kakor pravi,

»sporno vprašanje«, ali so jih novi štiftarji nasledili od podobnih starejših kmečkih gibanj, »ali so jih prevzeli od prekrščevalcev« (str. 327). Grafenauer pa pravi le, da »doslej ni bilo mogoče dokazati, da bi bilo to gibanje notranje, glede svojega nauka, odvisno od protestantizma ali od nekdanjega prekrščevalstva. Po svojih poglavitnih značilnostih — ustanavljanju novih cerkva in 'martranju' — se brez dvoma od obojega bistveno razlikuje« (3, str. 164).

(Konec prihodnjič)

Vasilij Melik

LIKOVNA UMETNOST

SPREHOD PO VRTU SLOVENSKEGA BAROKA

Radovedno, pa tudi z neko mero razumljive skepse smo pričakovali razstavo baročne umetnosti na Slovenskem, ki jo je pripravljala in v letošnjem poletju odprla v svojih prostorih ljubljanska Narodna galerija. Naloga, ki si jo je zadala, namreč ni bila lahka, saj jo je vodila želja, da bi nam razstava posredovala čim popolnejši preprez umetnostnih dosežkov baročnega časa na naših tleh. Iz velikega števila baročnih spomenikov je bilo treba izbrati tiste, ki so bili za svoj prostor, umetnika ali čas najpričevalnejši. Seveda mnogi od teh niso prenosljivi, zato je bilo treba razstavo dopolniti tudi z načrti in fotografijami. Naslon na neko idealno kvaliteto pa je prinesel drugo pomanjkljivost: nekateri deli slovenskega kulturnega prostora so bili zaradi takega izbora močnejše, drugi slabotnejše poudarjeni. Tako nam je razstava posredovala bolj razvojno krivuljo kvalitete kot pa horizontalni relief nje-nega pokrajinskega valovanja, kar pomeni, da ni mogla biti vsem regijam zadosti pravična. V živo cvetočem baročnem vrtu je poiskala najlepše grede z izbranim cvetjem, pri tem pa je prezrla gaje s ponižnejšim cvetjem, čeprav tudi ti za celostni izraz velikega nasada niso manj značilni. Ali z drugo besedo: razstava je imela več posluha za reprezentativno umetnostno plast kot pa za tisto, ki je poganjala bliže preprostemu človeku. Res pa je, da je prav zaradi tega dobila razstava enotnejšo podobo in da se je spremenila v pravo pašo za oči, ki so se opijale ob bogatih oblikah in barvah kakor ob dobrem vinu. Morda smo prav zato lahko naravnost sugestivno doživeli neko veliko umetnostno obdobje, čigar ognjena melodija je prežarila vso našo domovino in vtisnila svoj slavnostni, polnozvočni napev ne samo posameznim spomenikom, ampak celotni podobi domačije, njeni krajini, urbanizmu mest in celo noši, besedi in pesmi. Mnogotere rekvizite polpreteklosti, ki jih danes doživljamo kot tipično naše, nam je podaril barok — od ljudskega ornamenta do slik na steklu in panjskih končnic. Tudi podeželje in kmečki človek sta namreč v baročni luči doživela nov kulturni dvig, ki je sovpadal celo z delnim družbenim prerodom, kajti v tem času je tudi k nam zavel duh gospodarskega merkantilizma in staro družbeno tkivo so načele reforme Marije Terezije in Jožefa II. — čeprav je tudi res, da so prav zadnje s svojim racionalnim gospodarskim značajem v mnogočem baroku samemu pristrigle peruti.

Kot resnično množičen stilni izraz je barok vplival tudi na sam življenjski stil in si podrejal tako religiozne kot posvetne elemente. S svojo slikovitostjo in duhovno napetostjo je lahko nevsiljivo navezoval na izročilo

Čeprav ta domneva seveda ni sprejemljiva, pa se po svoje vendarle dotika nekih dejanskih zvez, samo da je bil tu Prešeren tisti, ki je »vplival«: kolikor je namreč »rigorizem« njegove dvojne bolečine — odpovedi in ločitve — epsko transformiran v Krstu, dejansko imel ta učinek, da je pomiril janzeniste. Nesmisel pa je, govoriti o nekakšnem vplivu janzenistične miselnosti na Prešerna.

Škoda je vsekakor, da se avtor v tistem samokritičnem navdihu ni odločil za ponoven, kritičen pregled vsega svojega dela. Tako pa je razumljivo, da zaključna sodba o njegovi študiji ne more biti ravno ugodna. Priznanje gre pač njegovim prevodom, upoštevnihi je več njegovih paralel in opažanj, tudi je knjiga že kot taka opomin in spodbuda, da se raziskovanje v tej smeri nadaljuje, toda zaradi preozkega, tendenčnega koncepta kakor tudi zaradi neprijetne superiornosti nasproti obravnavanemu pesniku kot nekakšnemu literarnemu vazalu se nam ob tej študiji predočuje živa aktualnost opozorila, da namen tovrstnega »določanja vplivov ni ... v tem, da pisateljevo delo kritično razvrednotimo, pač pa v tem, da ga razvojno opredelimo in znanstveno dojamemo v njegovi tvorbi« (A. Ocvirk). Zato pa v takšnem duhu pisano delo ne more biti ne znanstveno pomembno niti ne posebno skladno s tistimi demokratičnimi gesli in manifestacijami obeh narodov, ki se nanje uvodoma in z debelim tiskom sklicuje pričujoča knjiga.

Boris Merhar

GRAFENAUERJEVA ZGODOVINA SLOVENSKEGA NARODA

(Tretji in četrti zvezek)

(Konec)

Kar se tiče načelne ocene reformacije in razmerja kmečkih uporov do reformacije Grafenauer v svoji *Zgodovini slovenskega naroda* v glavnem ne ponavlja svojega mnenja iz ocene *Drugega Trubarjevega zbornika*. Vendar pa se zdi, da reformacijo na Slovenskem le nekoliko podcenjuje. Nedvomno njegove ugotovitve v veliki meri držijo, moti pa, da ne pove poleg tega še nekaterih drugih, a nič manj važnih stvari. Že pri uvodnem, precej obširnem razpravljanju o vzrokih in začetkih reformacije v Nemčiji se mi zdi, da ni, ali vsaj ne dovolj jasno, naznačil njenega bistva (3, str. 94 in naslednje). V ocenjevanju negativnih strani in posledic naše reformacije zaradi njene naslonitve na fevdalce in prevlade fevdalcev v nji ima Grafenauer popolnoma prav. Tudi drugi naši pisci ne sodijo drugače. Toda naša reformacija je bila — ne glede na to svojo usmeritev — vendarle eden velikih uporov proti fevdalizmu. Če to ni bil dosleden upor proti celotnemu fevdalnemu sistemu, je bil vendarle upor proti enemu izmed njegovih najbolj važnih stebrov, proti katoliški cerkvi. Reformacija kot izraz teženj takratnega meščanstva je sprejela živi, govornjeni materinski jezik, jezik ljudstva, slovenščino. Tudi to je bil močan udarec proti fevdalizmu. In moč tega udarca ni bila omejena samo na kulturno področje. Slovenska knjiga, slovenska šola, slovenska cerkev, ponos in samozavest, ki ju najdemo pri protestantih itd. — vse to je bil začetek vsestranskega, tudi političnega in ne le kulturnega uveljavljanja slovenskega ljudstva.

Ne morem se ubraniti vtisa, da Grafenauer pri reformaciji bolj in rajši našteva negativne strani in pomanjkljivosti kot pa pozitivne, kjer niso ravno

na prvi pogled jasne in očitne. Popolnoma pravilno omenja, da protestanti »dandanašnjega pojmovanja naroda in narodnostne zavednosti« niso poznali, da niso jasno razlikovali Slovencev od drugih slovanskih narodov, da nejasno govore o »Kranjcih inu Slovincih«, kakor bi šlo za dve ljudstvi (3, str. 171). Ob tem pa ne omenja primerov, ki so jih že navajali v naši literaturi (vzemimo samo Trubarjev uvod v prvi del novega testamenta) in ki kažejo naravnost presenetljivo jasnost in zrelost tako glede odnosa med kranjskim in slovenskim kakor tudi glede odnosa med slovenskim in hrvatskim. Grafenauer rad pove, da protestantska šola »ni izšla iz namena, da krepi slovenski živelj, saj je sprejela za meščansko prebivalstvo ‚nemško‘ šolo, v kateri je bila slovenščina vsekakor le pomožni učni jezik, s katerim so se priučili nemščine« in »da so se protestantski pisci pri načrtu o šolstvu in pri pisanju svojih del ravnali po obstoječem narodnostnem stanju — uvode, namenjene plemičem so pisali nemški in le tekst za ljudstvo je bil slovenski« (3, str. 167). Grafenauer sam navaja krepitev slovenščine med višjimi sloji, kar pobija del njegovih zgornjih očitkov oziroma tona, v katerem so izrečeni. Tudi tedanji nemški protestantizem je ohranil neko hierarhijo jezikov z latinščino kot vrhom. Tudi v mestnih šolah na Slovenskem glavni namen ni nemščina, ampak latinščina, stojita torej v ospredju dva tuja jezika, od katerih je latinščina še vedno znak višje kulture. Obravnavanje slovenščine zveni ob tem nekoliko drugače. Bistveno vprašanje je po mojem, ali je slovenščina imela vse možnosti za razmah in napredek ali ne, ali so stali taki poti, takemu razvoju nasproti neki načelni pomisleki, ovire ali prepovedi.

Rad poudarja Grafenauer svojo priljubljeno misel: »Svoj obstoj je dokazalo slovensko ljudstvo seveda že pred reformacijo, ko je v svojih velikih in žilavih uporih pokazalo, da hoče samo odločati o svoji bodočnosti« (3, str. 153). Reformaciji kake podobne večje pohvale, če se ne motim, ne da nikjer — razen za slovensko knjigo in knjižni jezik, s katerim so protestanti »za bodočnost utrdili v prejšnjih stoletjih razbito in omajano slovensko narodnostno skupnost« ter v književnosti postavili trdne temelje slovenskemu kulturnemu razvoju (str. 170, glej tudi 153). Zdi se mi, da se kaže Grafenauerjevo podcenjevanje reformacije tudi v naslovu drugega poglavja tretjega zvezka, v katerem opisuje čas od 1515 do 1578. Ali je zaslužila naša reformacija omembo šele na zadnjem, četrtem mestu, za obrambo pred Turki in bojem med plemstvom in vladarjem?

Kar se tiče opisov kmečkih uporov, se mi zdi, da bi jih Grafenauer rad kolikor mogoče ločil od vsake zveze z reformacijskim gibanjem. V oceni *Drugega Trubarjevega zbornika* je o tem problemu obširno pisal, opredelil svoje stališče in ga skušal dokazati. V *Zgodovini slovenskega naroda* »reformacijske« zahteve kmečkih uporov sicer omenja, toda jih v glavnem ne komentira in ne razpravlja o njih. Toda ali so bile to tako drobne stvari, da jih smemo preiti z molkom? Jasno se mi zdi, da se pri vseh naših večjih kmečkih uporih do konca 16. stoletja kažejo nezadovoljstvo, odpor in protesti proti cerkvi. Leta 1478 se zahtevajo volitve župnikov, 1515 imamo gibanje okrog Klandra, 1525 vpliva na kmečko gibanje prekrščevalstvo ali protestantizem, 1573 se govori o odpravi župnikov. V svojem boju proti fevdalizmu sta se kmet in njegov zaveznik plebejec obrnila proti cerkvi in sta jo hotela reformirati, pa naj bo to že preko verskih sekt, mističnih gibanj ali preko takih na videz drobnih, v resnici pa bistvenih zahtev, kakor je voljivost župnikov, za kmete najvažnejših predstavnikov cerkve. Morebiti moremo imeti te zahteve glede župnikov za zrelejšje,

realnejše, bolj življenjske kakor pa celo vrsto mističnih teorij in nauk. Vse te kmečke težnje, od leta 1478 do leta 1573, pa se v bistvu ujemajo s tem, kar je hotela reformacija, kar so hotele predvsem njene radikalnejše smeri. In v tem je, mislim, glavna in nesporna stran povezave naših kmečkih uporov z reformacijo. In prvi naš kmečki upor je povezan s prvo reformacijsko idejo. Teh ugotovitev ne more prav nič spremeniti stališče, po katerem moremo govoriti o reformaciji šele od 31. oktobra leta 1517, kajti vsako gibanje ima svoje predhodnike. Prav tako se mi za te bistvene ugotovitve ne zdi prav nič važno, ali so te ali one posamezne kmečke zahteve sledovi starejših gibanj, ali izvirajo ali ne izvirajo direktno iz te ali one reformacijske smeri. Gotovo pa je bil kmet in plebejec, brž ko je protestantizem kmeta izdal, dezinteresiran nad izidom boja med luteransko in katoliško cerkvijo.

Verske sekte tega časa so bile izraz socialnega protesta proti fevdalnemu zatiranju, njihova pripravljenost za dejanski upor proti tej fevdalni družbi pa je bila zelo različna. V veliki meri so sekte učile, da se zlu človek ne sme upirati, oznanjale so tudi različne oblike pasivnega odpora. Tudi prekrščevalstvo ni bilo niti enotno niti v celoti revolucionarno. Mimogrede rečeno, Münzerja ne smemo šteti za »duhovnega začetnika« prekrščevalstva, kakor meni Grafenauer (3, str. 104). Po dveh velikih viških revolucionarnega anabaptizma (kmečki vojni in münsterski komuni 1534—1535) so na splošno med prekrščevalci prevladale smeri, ki so bile proti upiranju. Kakšno je bilo prekrščevalstvo, ki se je širilo pri nas? Zelo točno se mi zdi to, na kar je pred leti opozoril Gestrin: da sledita prekrščevalstvo in novo štifatarstvo velikima kmečkima uporoma 1515 in 1573. »Videti je torej res nekako tako, kakor da je bila to duhovna borba proti fevdalnemu sistemu takrat, ko je zastajala zaradi pritiska vladajočega razreda dejanska revolucionarna borba kmetov« (*Drugi Trubarjev zbornik*, str. 37). Tudi v Nemčiji je število sekt po kmečki vojni močno naraslo.

Na žalost se Grafenauer podobnih vprašanj ne dotika. Vtis imam, da bi tudi pomen verskih sekt (o velikem pomenu itak nihče ne govori) rad skrčil na kar najmanjšo mero. O tem me prepričuje njegovo prikazovanje razširjenosti prekrščevalstva, ki smo ga že zgoraj navedli. Zdi se mi, da bi za ilustracijo tega, kakor pravi Grafenauer sam, najnaprednejšega krila reformacijskega gibanja (3, str. 106), vendarle kazalo v tako obširnem tekstu omeniti tudi Antona Erdforterja, ki je v Celovcu nastopal proti papistom in luterancem in proti bogatinom, tolkel po laikih in duhovnikih, kralju, škofih in meščanih ter se boril proti oblasti (Gestrin v *Drugem Trubarjevem zborniku*, str. 40). Isto velja za kmete štifatarje, ki so na področju loškega gospostva odrekli plačevanje davkov (Gestrin prav tam, str. 41), kar se mi zdi vsekakor zanimiv primer nekakega pasivnega odpora te sekte.

Povezanost kmeta s plebejskimi elementi bi morala biti po mojem mnenju malo bolj poudarjena. Grafenauer sicer sodelovanje povsod zaznamuje, pa vendarle ostaja z njim nekako v ozadju. V ospredje pa stopa ugotovitev: »Tako se je v bistvu boril vendarle samo kmet« (3, str. 84). V celem se mi zdi, da bi moral Grafenauer razvoju v mestih vendarle posvetiti nekaj več pozornosti. Govori sicer o gospodarskem razvoju, zelo malo pa govori o razvoju meščanstva in mestnega prebivalstva. Zdi se mi, da prepričanje, da je »prav v zgodovini slovenskega kmeta poglavitni predmet slovenske zgodovine v obdobju fevdalne družbe« (3, str. 175), vendarle ne sme voditi predaleč, to je k zanemarjanju mestnega prebivalstva. Globlja analiza socialne strukture naših mest in trgov

in upoštevanje razlik v gospodarskem pomenu med raznimi mesti in trgi bi mogla dati po mojem mnenju še nekaj odgovorov na vprašanje o zadržanju mest do kmečkih uporov. Zdi se mi, da je le preozka Grafenauerjeva splošna ugotovitev, da je bilo naše meščanstvo »zaradi sorazmerno zaostalega gospodarskega razvoja prepojeno s fevdalno miselnostjo« (5, str. 102 — glej tudi str. 10, 84). Zdi se mi, da je v takem vrednotenju meščanstva tudi dobršen vzrok nerazumevanja pomena naše meščanske reformacije. Končno bi bilo po mojem mnenju mogoče kaj spregovoriti tudi o neprestani krepitvi naših mest in našega meščanstva z dotokom s kmetov, s podeželja. Kakor si mesto in vas neprestano nasprotujeta, tako se stikata v nastajanju kapitalizma. Podložnik-meščan ali celo podložnik-meščan-plemič je razvojna pot prenekaterih naše družine, ki obogati bodisi že na vasi ali pa v mestu. Kmet Kunstelj s Pungrta pri Škofji Loki — meščani Kunstlji kot mestni sodniki in župani v Škofji Loki in Ljubljani — plemeniti Baumgartni in polhograjski baroni, to je en sam tak primer iz 16.—17. stoletja (Andrejka v *Glasniku Muzejskega društva* 1944—1945). Zato se mi zdi čudenje ob kapitalistih iz kmečkih vrst popolnoma nepotrebno (>Še največ takih se je razvilo ob zalaganju podeželske obrti v škofjeloškem okolišu, in sicer ne le izmed meščanov, marveč celo iz kmečkih vrst«, 4, str. 112).

Dotaknem naj se še enega, sicer ne tako bistveno važnega vprašanja iz problematike naših kmečkih uporov. Med glavnimi vzroki neuspeha kmečkih uporov navaja Grafenauer vero kmetov v cesarja (3, str. 78, 84, 143, 144, 146). Gotovo je kmečkim upornikom in njihovim vodstvom manjkalo jasne revolucionarne perspektive in so med idejne zmede spadale tudi iluzije glede cesarja. Vendar pa se mi zdi, da moramo pogledati na vprašanje kmečkega zaupanja v cesarja še z neke druge strani. Računati moramo namreč na neko čeprav morebiti primitivno kmečko diplomacijo. Naglašanje zaupanja v cesarja in zvestobe cesarju je moglo z določene strani koristiti tudi kmečkim upornikom ob širjenju upora, ob vključevanju manj odločnih, omahljivih elementov, ob iskanju zaveznikov, ob pogajanjih itd. Vprašujem se, ali bi tudi vodstvo z jasnimi perspektivami postavilo frontalen upor proti cesarju kot glavno točko kmečkega programa od vsega začetka, ali ne bi to iz taktičnih razlogov prišlo šele pozneje na vrsto. Monarhija je bila za tedanje množice prav gotovo še nekaj povsem drugega kakor pa v našem, dvajsetem stoletju. Važna je vsebinska, ne pa formalna revolucionarnost programa. Program iz leta 1573 z zahtevo po kmečki vladi, ki bi odločala o višini, pobiranju in porabi davkov in dajatev, je bil prav gotovo revolucionaren, ne glede na to, ali je pustil cesarja na čelu države ali ne. Važna je pri presoji kmečkega odnosa do cesarja predvsem dejanska vloga vere v cesarja, ne pa toliko izjave o nji. Bolj konkretno rečeno: ali je zaupanje v cesarja napravilo kmete neborbene, ali jih je zaustavljalo v njihovem boju, jih odvrčalo od njega, jih sililo k zanje škodljivim postopkom? Kakor nam kažejo dejstva, ki jih navaja Grafenauer, ni bilo to povsod in vedno enako. V uporu leta 1515 načelnik *cesarske* komisije Dietrichstein 15. aprila pri Ljubljani ni mogel pregovoriti kmetov, da bi svojo zvezo razpustili. Dobil je odločen odgovor, da tega ne bodo storili »ne ta dan ne nikoli« (3, str. 69). Prav tako kmetje niso zaupali *cesarskemu* pismu, ki so ga prejeli preko deželnih stanov in ki je spet zahtevalo razpust kmečke zveze (str. 69). Drugače pa je bilo pri pogajanjih ob zborovanju pri Konjicah konec maja, kjer se je štajersko vodstvo kmečke zveze zadovoljilo z oddajo pritožb

in sklenilo premirje z odposlanci štajerskega deželnega glavarja, »dokler ne bosta dala novih navodil cesar ali štajerski deželni glavar« (str. 71). Taka pogodba je dejansko pomenila kapitulacijo in ni čudno, da je zbudila razdor med kmeti. Začetek upora na Koroškem nam kaže na eni strani res veliko veljavo cesarjevega imena med kmečkimi množicami, na drugi strani pa morebiti še bolj nekaj tiste diplomacije kmečkega vodstva, ki sem jo prej omenil in ki je to veljavo cesarja izrabila prav za širjenje upora. »Pet šentpavelskih podložnikov je bilo v Konjicah,« piše Grafenauer, »kjer so prosili za pomoč pri razširjanju kmečke zveze za Koroško. Štajerski puntarji so jim jo odklonili. Zato so sklenili delati na svojo roko. Na Binkošti je moral oznaniti kaplan v Sv. Martinu, da je prišlo cesarjevo povelje in da naj se zbero kmetje 1. junija v Pustrici. Tam se bo pismo odprlo, da bodo ljudje zvedeli, da hoče cesar kmete osvoboditi in zadovoljiti« (str. 75). Na sestanku v Pustrici, ki se ga je udeležilo okrog 3000 kmetov, je bilo nato izbrano vodstvo kmečke zveze na Koroškem. Morebiti nam kmečki prapor s cesarjevo sliko v ornatu z mečem in zemeljsko kroglo (str. 75) kaže prav tako ne le na kmečko vero v cesarja, ampak tudi na politiko kmečkega vodstva. Že v uporu 1478 na Koroškem so kmetje govorili, in to celo članom deželnih stanov, kakor poroča Grafenauer (str. 57), da imajo pismeno privoljenje od cesarja za svojo kmečko zvezo, čeprav je bilo v resnici njihovo prizadevanje, da bi jo odobril, brez uspeha. Po vsem tem se mi zdi, da je treba vero kmetov v cesarja naštevati med najvažnejšimi vzroki neuspehov upora le tam, kjer nam to kažejo dejanja in dogodki. Nedvomno velja to vsaj za štajerski del upora leta 1515 s konjiškimi premirjem. Tu lahko rečemo, da je bilo nezrelo zaupanje v cesarja eden izmed pomembnih vzrokov kmečkega poraza. Vendar pa se mi zdi, da je v celoti za to leto le nekoliko pretirano zapisati: »Cesarjeva oblast je bila upornikom sveta. Nanj so se obračali s svojimi pritožbami. Izjavljali so, da radi plačajo davek, ki ga bo res on razpisal. Ko so širili uporniško gibanje, so trdili, da delajo to v soglasju s cesarjem. Celo gradove so osvajali v cesarjevem imenu in nosili v boj prapor z njegovo podobo. Večkrat so izrečno izjavljali, da mu hočejo biti pokorni« (str. 84). Mislim, da se že iz zgoraj navedenih primerov vidi, da vse skupaj ni bilo tako enostavno, da so bila tu glede pokornosti tudi nasprotja med besedami in dejanji, da je bila tu tudi diplomacija kmečkega vodstva, da se vse to ne da spraviti pod skupni imenovalec svetosti cesarjeve oblasti. Povsem nepravilno pa se mi zdi — če ne obstajajo še neki dogodki, ki pa jih Grafenauer v svoji knjigi ni omenil — ob razmotrivanjih vzrokov neuspeha hrvatsko-slovenskega upora leta 1573 zapisati na prvem mestu: »Med najvažnejše spada neutemeljeno zaupanje upornikov v ‚cesarsko pravičnost‘« (str. 146) in malo zatem: »Nepremišljena uporniška vera v cesarja je bila toliko pogubnejša, ker je sedaj lahko pomagala plemstvu dušiti upor številna vojska iz obmejnih trdnjav v neposrednem sosedstvu poglavitnih žarišč upor« (str. 147). V vsem opisu tega idejno najbolj zrelega upora pa pogrešam kakršnega koli konkretnega primera, iz katerega bi se videlo, kako je zaupanje v cesarja hromilo kmete v njihovem boju, jih sililo k popuščanju, kapitulaciji in podobno.

S temi nekaj pripombami sem se hotel dotakniti nekaterih spornih vprašanj. Naj se za zaključek še enkrat vrnem k celoti.

Tretji in četrti zvezek Grafenauerjeve *Zgodovine slovenskega naroda* sta izpolnila veliko vrzel v našem zgodovinopisju. Dobili smo pomembno, bogato

in dragoceno delo, ki ga bodo s pridom uporabljali vsi, ki jih zanima naša preteklost, pa nič manj vsi oni, ki so po svojem poklicu ali delu ožje povezani z zgodovino. Samo želeti je, da bi nadaljnji zvezki izhajali čim hitreje in da bi tako kmalu dobili to, kar že dolgo pogrešamo: nov, obširen tekst celotne slovenske zgodovine.

Vasilij Melik

GLEDALIŠČE

RAZMIŠLJANJA O SODOBNI AMERIŠKI DRAMATIKI

Dejstvo je, da prevladuje danes v evropskih gledališčih moderna ameriška dramatika. In dejstvo je, da ne prevladuje toliko zato, ker bi pomenila prepričljive presežke v svetovni dramski tvornosti, kolikor zato, ker je evropska drama danes v krizi, je intelektualistično malokrvna, medtem ko nas ameriška drama vedno znova osuplja z neko nenavadno, surovo vitalnostjo in divje iznajdljivo teatraliko. In paradokсно dejstvo nazadnje je, da se je moderna ameriška dramatika, iz katere izhaja tudi Tennessee Williams, porodila iz evropskega duha, iz evropske drame, saj je pred dobrimi štiridesetimi leti njen začetnik O'Neill v znamenju Ibsena, Strindberga, evropskega simbolizma in ekspresionizma napovedal boj tradicionalni broadwayski melodrami in v tem boju tudi zmagal.

Ob teh dejstvih se vsiljuje vprašanje: katere so one pobude omenjene evropske dramatike, ki so z O'Neillom omogočile rojstvo ameriške umetniške drame sploh in obenem vprašanje, ali ni bilo med njimi tudi nekaj takih, ki so na ameriških še deviških tleh pognale neobrzdano v bujno rast in ki nas danes, ko nam Amerika vrača kulturno posojilo, očitno vznemirja ter nas spravlja v moralno in umetniško začudenje?

Med pozitivnimi pobudami omenjene evropske dramatike je šteti: psihološki naturalizem kot psihološko in sociološko analizo človeka in družbe, simbolizem kot idejno razširitev in poglobitev nekega zgolj izkustvenega pojava, dramo z introspekcijo kot obliko izpovedne literature, ki se ob virih podzavesti pogloblja in razširja s sveta resničnosti v svet sanjskih prividov in s tem čustveno in miselno bogati tako umetniško vsebino kakor tudi njeno zunanjo teatralno podobo. In ob vsem tem človekov iz doživetja modernega časa porojeni boj proti osamljenosti, tesnobi, strahu pred življenjem, občutku notranje praznote in občutku neke nevidne krivde, ki vstajajo v njem sredi bolj in bolj mehaniziranega sveta, boj proti depresiji, neveri, ki jo skuša evropski človek premagati in se vzlic vsemu dokopati do neke vere v življenje, kakor nam to kaže trilogija *Pot v Damask* Augusta Strindberga, ki je med vsemi evropskimi dramatikami napravil na O'Neill, pričetnika moderne ameriške drame, najgloblji vtis.

Toda prav August Strindberg je s svojo izrazito travmatično nevrozo nehote postal pobudnik, katalizator tudi nekaterih drugih pojavov svoje šole, ki je segla tudi v Ameriko. Strindberg je sicer dojemal modernega človeka, njegovo zavest praznote, tesnobe, strahu pred življenjem, zelo individualno, skozi medij svoje mučno doživljane erotike, toda že pri njem zasledimo ekshibistično raz-